

گفتمان‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

دکتر محمود علی‌پور گرجی
عضو هیئت علمی دانشگاه آیت‌الله بروجردی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۳۹۳

علی‌پور گرجی، محمود، ۱۳۴۲ -

گفتمان‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران / محمود علی‌پور گرجی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳.

هشت: ۲۱۶ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۲۸۷؛ علوم سیاسی: ۷)

ISBN: 978-600-298-049-6

بها: ۷۹۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. [۱۸۵]-۱۹۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. گفتمان - ایران - جنبه‌های سیاسی. ۲. اسلام و سیاست - ایران. ۳. ایران - سیاست و حکومت - ۱۳۵۸.

الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان

۹۵۵/۰۸۴

DSR ۲۵۷۰/ع۸ گ ۱۳۹۳

۳۷۴۸۵۶۲

شماره کتابشناسی ملی

گفتمان‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

مؤلف: دکتر محمود علی‌پور گرجی (عضو هیئت علمی دانشگاه آیت‌الله بروجردی)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (شماره انتشار: ۲۸۷؛ علوم سیاسی: ۷)

ویرایش و صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۳

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۷۹۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰)

نمایر: ۰۳۲۸۰۳۰۹۰ ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی آسکو، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰ و ۰۲۱-۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد. این کتاب به‌عنوان منبع کمک‌درسی برای دانشجویان رشته‌های «علوم سیاسی» و «علوم

اجتماعی» «در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد» و نیز دیگر علاقه‌مندان به مطالعات سیاسی در زمینه مسائل ایران فراهم آمده است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌دانند از تلاش‌های مؤلف گرامی، جناب آقای دکتر محمود علی‌پور گرجی و نیز از حجج اسلام والمسلمین محمدحسین اسکندری و اسماعیل صادق‌الوعد (دارابکلایی) بابت ارائه نظریات راهگشایشان در این اثر سپاسگزاری نماید.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
-------	---

فصل اول: کلیات

۱. طرح تفصیلی پژوهش	۵
۱-۱. بیان مسئله	۵
۲-۱. پرسش‌ها و فرضیه تحقیق	۷
۳-۱. مفاهیم	۸
۱-۳-۱. گفتمان	۸
مفاهیم اساسی تحلیل گفتمان	۱۰
۲-۳-۱. پیمایش محیطی	۱۴
۳-۳-۱. روندها	۱۴
۴-۳-۱. رویدادها	۱۵
۵-۳-۱. آینده‌پژوهی	۱۵
۶-۳-۱. چشم‌انداز	۱۵
۷-۳-۱. آزادی سیاسی	۱۶
الف. آزادی احزاب	۱۶
ب. آزادی مطبوعات	۱۷
ج. حق انتخاب و آزادی رأی	۱۷
۴-۱. سازمان‌دهی پژوهش	۱۷
۲. الگوی تحلیل‌روند	۱۸

فصل دوم: ایده‌های تأثیرگذار بر گفتمان‌های سیاسی

گفتار اول: ایده‌ها در گفتمان‌های آغاز انقلاب اسلامی ایران	۲۶
۱. گفتمان‌های چپ (مارکسیستی)	۲۷

۲۷	۱-۱. حزب توده
۲۷	۲-۱. چریک‌های فدایی خلق
۲۸	۲. گفتمان ملی‌گرا و لیبرال: فضای باز سیاسی ۱۳۵۶ش (اجرای حقوق بشر کارتر)
۲۹	۱-۲. گفتمان لیبرال
۲۹	۲-۲. گفتمان ملی‌گرا
۳۳	۳. گفتمان سلطنت‌طلبان: بیماری سرطان شاه
۳۵	۴. گروه‌های مذهبی
۴۱	نقش گروه‌های سیاسی در آغاز انقلاب
۴۵	کنفرانس گوادلوپ: (۶-۸ ژانویه ۱۹۷۹م/ ۱۵ دی ماه ۱۳۵۷ش)
۵۰	گفتار دوم: گفتمان‌ها در انقلاب اسلامی ایران
۵۴	۱-۱. نگرش ملی‌گرای سکولار
۶۷	اصول هفت‌گانه جبهه ملی ایران
۶۸	۲-۱. نگرش مارکسیستی
۷۰	۳-۱. نگرش اسلام سیاسی
۷۰	۱. فراگیری دین اسلام
۷۰	۲. جدا ناپذیری دین از سیاست
۷۱	۳. تشکیل دولت مدرن اسلامی
۷۱	۴. استعمار غرب عامل عقب‌ماندگی مسلمانان
۷۲	۱-۳-۱. اسلام سیاسی روشنفکری لیبرال
۷۶	۱-۳-۲. اسلام سیاسی چپ
۸۰	۱-۳-۳. اسلام سیاسی-فقهی
۸۱	رویدادهای تأثیرگذار بر تثبیت اسلام سیاسی-فقهی
۸۲	شکل‌گیری خرده گفتمان‌ها؛ راست و چپ: (۱۳۶۰-۱۳۶۸)
۸۲	الف. شکل‌گیری اصطلاح چپ و راست
۸۳	۱. جناح‌های سیاسی: استراتژی‌ها
۸۵	۲. چپ و راست بنا بر معیار رژیم‌ها
۸۶	ب. اصطلاح چپ و راست در ایران
۱۰۰	۱. راست سنتی
۱۰۳	۲. چپ سنتی
۱۰۵	۳. راست مدرن (سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۶ش)؛ تقدم توسعه اقتصادی بر آزادی سیاسی
۱۰۸	۴. چپ مدرن (سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۴ش)؛ تقدم آزادی سیاسی بر توسعه اقتصادی
۱۱۳	الف. حزب جبهه مشارکت ایران اسلامی
۱۱۳	ب. حزب همبستگی ایران اسلامی
۱۱۴	ج. مجمع نیروهای خط امام علیه‌السلام
۱۱۴	د. جمعیت زنان جمهوری اسلامی ایران

۱۱۴		ه. حزب اسلامی کار
۱۱۵		و. انجمن اسلامی معلمان ایران
۱۱۵		ز. مجمع اسلامی بانوان
۱۱۵		ح. انجمن اسلامی جامعه پزشکی ایران
۱۱۶		ط. دفتر تحکیم وحدت
۱۱۶		ی. مجمع محققین و مدرسین حوزه علمیه قم
۱۱۷		ک. حزب اعتماد ملی
۱۱۸		۵. جبهه متحد اصول گرایان (۱۳۸۴-۱۳۸۸ ش)
۱۲۵		دوره اول) دوره حاکمیت اسلام سیاسی لیبرال و ملی گرای سکولار
		دوره دوم) دوره حاکمیت مشترک میان ملی گراها (اسلام سیاسی لیبرال و ملی گرای سکولار) با
۱۲۹		اسلام سیاسی-فقهاتی
۱۳۶		دوره سوم) حاکمیت اسلام سیاسی-فقهاتی
۱۳۶		دوره چهارم) حاکمیت کامل اسلام سیاسی-فقهاتی

فصل سوم: روند گفتمان های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

۱۳۹		الف. روند احزاب در جمهوری اسلامی ایران
۱۳۹		۱. پیروزی انقلاب (۱۳۵۷) تا اواسط دهه ۱۳۶۰ ش؛ هرج و مرج گرایی حزبی
۱۴۰		دوره نخست: فقدان خطوط قرمز اجماعی (پیروزی انقلاب تا آذر ماه ۱۳۵۸ ش)
۱۴۱		دوره دوم: اولویت های جناحی (از دی ماه ۵۸ تا مرداد ماه ۱۳۶۰ ش)
۱۴۳		رویدادهای تأثیرگذار بر روند احزاب و تثبیت اسلام سیاسی-فقهاتی
۱۴۶		۲. سال های ۱۳۶۰-۱۳۶۸ ش؛ یکسان سازی احزاب
۱۴۹		۳. سال های ۱۳۶۸-۱۳۷۶ ش
۱۵۳		۴. سال های ۱۳۷۶ ش تا سوم تیر ۱۳۸۴ ش
۱۵۴		۵. سال های ۱۳۸۴ ش تا کنون
۱۵۵		ب. روند مطبوعات در جمهوری اسلامی ایران
۱۶۶		ج. روند انتخابات در جمهوری اسلامی ایران
۱۶۶		انتخابات اولین دوره مجلس شورای اسلامی (۲۴ اسفند ۱۳۵۸ ش)
۱۶۶		۱. احزاب در آستانه اولین دوره مجلس
۱۶۷		۲. نگاه آماری
۱۶۷		انتخابات دومین دوره مجلس شورای اسلامی (۲۶ فروردین ۱۳۶۳ ش)
۱۶۷		۱. احزاب در آستانه دومین دوره مجلس
۱۷۰		۲. نگاه آماری
۱۷۰		انتخابات سومین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۹ فروردین ۱۳۶۷ ش)
۱۷۰		۱. احزاب در آستانه سومین دوره مجلس
۱۷۱		۲. نگاه آماری

انتخابات چهارمین دوره مجلس شورای اسلامی (۲۱ فروردین ماه ۱۳۷۱ ش).....	۱۷۱
۱. احزاب در آستانه چهارمین دوره مجلس.....	۱۷۱
۲. نگاه آماری.....	۱۷۲
انتخابات پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۸ اسفند ماه ۱۳۷۴ ش).....	۱۷۳
۱. احزاب در آستانه پنجمین دوره مجلس.....	۱۷۳
۲. نگاه آماری.....	۱۷۳
انتخابات ششمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (بهمن ماه ۱۳۷۸ ش).....	۱۷۴
۱. احزاب در آستانه پنجمین دوره مجلس.....	۱۷۴
۲. نگاه آماری.....	۱۷۴
انتخابات هفتمین مجلس شورای اسلامی (اسفند ۱۳۸۲ ش).....	۱۷۴
۱. احزاب در آستانه هفتمین دوره مجلس.....	۱۷۴
۲. نگاه آماری.....	۱۷۶
انتخابات هشتمین مجلس شورای اسلامی (۲۴ اسفند ۱۳۸۶ ش).....	۱۷۶
۱. احزاب در آستانه هشتمین دوره مجلس.....	۱۷۶
۲. جبهه اصول گرا.....	۱۷۷
۳. نگاه آماری.....	۱۷۷
جمع بندی.....	۱۸۱

منابع و مآخذ

منابع فارسی.....	۱۸۵
الف. کتابها.....	۱۸۵
ب. روزنامه ها، مجلات و مقالات.....	۱۸۹
منابع لاتین.....	۱۹۳

نمایه ها

نمایه اشخاص.....	۱۹۵
نمایه موضوعات.....	۲۰۲

مقدمه

با کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش، فضای سیاسی در ایران به شکل بسته و خفقانی اداره می‌شد؛ به گونه‌ای که هیچ‌یک از گفتمان‌های اسلامی، ملی‌گرا و مارکسیستی اجازه فعالیت نداشتند. بسته شدن فضای سیاسی با توجه به این نکته شدیدتر شد که جامعه ایران به شکل جامعه توده‌ای در آمد و نهادهای مدنی سرکوب شدند. گفتمان‌های سیاسی (اسلام سیاسی، ملی‌گرا و مارکسیستی) رها شده از سرکوب پهلوی، پس از انقلاب فرصت حضور در عرصه منازعه‌های سیاسی ایران را بدست آوردند؛ و دیدگاه‌های متفاوتی درباره عوامل شتابزا به عنوان آغازگر انقلاب و شمارش معکوس برای سقوط رژیم پهلوی ارائه دادند. نقش گروه‌های سیاسی در پیدایش انقلاب اسلامی ایران از مباحث چالش برانگیزی است که در این پژوهش بررسی شده است. شهروندان جامعه توده‌ای (mass Society) ایران در سال ۱۳۵۶ش به صورت متمیزه، منفرد و جدا از هم در بحث‌های سیاسی-اجتماعی حضور داشتند؛ و توده‌های مردم در هیچ تشکل سیاسی عضویت نداشته و هیچ‌یک از گروه‌ها و احزاب از پایگاه اجتماعی برخوردار نبودند. از این رو نقش امام خمینی (ره) علاوه بر بسیج توده‌ها و گروه‌های سیاسی، به دلیل تبدیل یک شورش کور و بی هدف به حرکتی هدفمند، از اهمیت فوق‌العاده برخوردار بود.

پس از انقلاب، ایده‌های گفتمانی مارکسیستی، به دلیل نداشتن اعتبار میان مردم، هیچ‌گاه در ایران گسترش چندانی پیدا نکردند. از این رو به نظر می‌رسد کمترین تأثیر را بر گفتمان انقلاب اسلامی داشته‌اند. به ویژه اینکه از سال ۱۳۶۰ش این گروه به حاشیه رانده شده و به تدریج از صحنه سیاسی حذف گردیدند.

اسلام سیاسی از دیگر گفتمان‌های سیاسی، بیشتر برای توصیف آن دسته از جریان‌های اسلامی

به کار می‌رود که خواستار ایجاد حکومتی بر مبنای اصول اسلامی هستند تا پیش از برکناری بنی صدر از ریاست جمهوری در تاریخ اول تیر ۱۳۶۰ ش، گفتن‌های موجود در جمهوری اسلامی ایران به دو گفتن اسلامی و ملی‌گرا تقسیم می‌شد. اما بعد از سال ۶۰ و حذف گفتن ملی‌گرا، جناح‌های جدیدی مشهور به چپ و راست در درون گفتن اسلام سیاسی شکل گرفت که سه انشعاب روشنفکری لیبرال، چپ و فقهاتی پدید آمد.

پس از بررسی ایده‌های گفتن‌ها و انشعاب‌های مطرح شده به نام چپ و راست، نوبت به بررسی تحلیل روند گفتن با استفاده از تحلیل روند یکی از روش‌های آینده‌پژوهی می‌رسد. پژوهش حاضر کاربرد تحلیل روند به مثابه یک روش در آینده‌پژوهی را در گفتن‌های سیاسی مورد بررسی قرار می‌دهد. آینده‌پژوهی دانشی است که با استفاده از تحلیل روند، می‌تواند جوامع و رهبران را در اتخاذ تصمیمات راهبردی، یاری دهد. دل‌مشغولی اصلی نگارنده تعیین فرصت‌ها و تهدیدهای بالقوه برای جامعه، رهبران و گفتن‌های سیاسی ایران است که به وسیله روندها و رویدادها به وجود می‌آید. پرسش اصلی پژوهش چگونگی روند گفتن‌های سیاسی از آغاز انقلاب اسلامی ایران تا سال ۱۳۸۸ ش است.

برای پاسخ به پرسش اصلی، سؤال‌های فرعی کاربرد الگوی تحلیل روند در گفتن‌های سیاسی، ایده‌های گفتن‌های سیاسی در ابتدای انقلاب اسلامی ایران، (گفتن‌هایی چون مارکسیستی و ملی‌گرا)، ایده‌های گفتن اسلام سیاسی، پیدایش چپ و راست در انقلاب اسلامی ایران و بررسی روند گفتن‌های سیاسی در انقلاب اسلامی ایران، مورد بررسی قرار گرفته است.

با توجه به رویدادهای سیاسی و ایده‌های گروه‌های سیاسی، انقلاب اسلامی ایران را در یک تقسیم‌بندی می‌توان به دو مرحله تقسیم نمود. مرحله اول که حدود یک دهه به طول انجامید، از آغاز پیروزی انقلاب اسلامی شروع و تا رحلت امام خمینی علیه السلام ادامه یافت. سال ۱۳۶۸ ش سرآغاز دومین مرحله انقلاب اسلامی است که با رهبری آیت‌الله خامنه‌ای آغاز گردید. آنچه منجر به چالش‌ها میان گروه‌های سیاسی شد و به ظهور چپ و راست انجامید، مربوط به مرحله اول است. این مرحله را می‌توان به چهار دوره تقسیم نمود: دوره حاکمیت اسلام سیاسی لیبرال و ملی‌گرای سکولار، دوره حاکمیت مشترک میان ملی‌گراها (اسلام سیاسی لیبرال و ملی‌گرای سکولار) با اسلام سیاسی فقهاتی، حاکمیت نسبی اسلام سیاسی فقهاتی و حاکمیت کامل اسلام سیاسی فقهاتی.

پس از شناسایی و بررسی ایده‌ها و انشعاب گفتمان‌ها به نام چپ و راست در دوره‌های مطرح شده، تحلیل روند گفتمان مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحلیل، روند گفتمان‌ها در انقلاب اسلامی ایران را به شکل دوره‌های مختلف، نموداری و آماری، در سه شاخص احزاب، مطبوعات و انتخابات بررسی شده است؛ که منجر به چالش‌های گفتمانی در این سه شاخص و در نهایت تضعیف، تقویت یا تثبیت گفتمان‌ها گردید.

در تدوین کتاب از راهنمایی‌های علمی بسیاری از اساتید محترم بهره‌مند بودم که همواره راهنمایی‌ها و مشاوره‌های آنها گره‌گشای پژوهش حاضر بود. به تصریح امام سجاد (علیه السلام) در سپاسگزاری باید نیکی‌ها را به زبان آورد و به خوبی از آنها یاد کرد. قدردان زحمات و راهنمایی‌های علمی‌شان هستم. بی‌تردید کاستی‌ها و کژی‌های کتاب که متوجه نویسنده است، با نقد اندیشوران محترم برطرف می‌گردد.

در پایان از مسئولین محترم دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی که فرصت و دغدغه چاپ این اثر را فراهم آوردند، تشکر می‌کنم؛ همچنین از پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ارزیاب‌ها، ویراستار محترم جناب آقای اسماعیل یار محمدی و مدیرگروه علوم سیاسی پژوهشگاه جناب حجت‌الاسلام و المسلمین محمدحسن اسکندری، تشکر و قدردانی دارم. توفیقات آنان را از خداوند منان خواستارم.

محمود علی‌پور گرجی

دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی

تابستان ۱۳۹۳